

При оцінці виконання завдання враховуються: особливості прийому завдання, міра допомоги, яка виявляється достатньою для правильного завершення роботи, способи дії, які використовує дитина у процесі виконання діагностичної проби.

В результаті експериментального дослідження виявлені варіанти виконання діагностичних завдань методики, які дозволяють здійснювати не лише відмежування інтелектуальних порушень від норми, але й їх диференціацію (загрозка психічного розвитку, розумова відсталість).

Література

1. Венгер Л.О. Психологические основы диагностики дошкольников / Венгер Л.О. – М., 1969. – 260 с.
2. Венгер А.А., Выгодская Г.Л., Леонгард Э.И. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения / Венгер А.А., Выгодская Г.Л. – М.: Просвещение, 1972. – 92 с.
3. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся / (Сталенко Н.М., Ильщенко Т.Д., Обуховская А.Г., Борщевская Л.В.); под ред. Сталенко Н.М. – К.: Освіта, 1991. – 96 с.
4. Диагностика умственного развития дошкольников / под ред. Венгер Л.О. – М.: Педагогика, 1978. – 248 с.
5. Колтасва А.А. Развитие наглядного мышления у детей дошкольного возраста с нарушениями слуха и интеллекта / 36, под ред. Л.П. Носковой. Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта. – М.: Педагогика, 1984. – С. 74 – 90.

УДК: 376.016:72:76]-053.2-056.26:617.751.6

Рецензент
Вавина Л.С.,
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ СПРІЙМАННЯ ТВОРІВ ОБРАЗОВОТВОРЧОГО МІСТЕЦТВА УЧНІЯМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ 5-7 КЛАСІВ

Гулим І.М.
м. Київ

В статті висвітлюються труднощі, що виникають в учнів з порушеннями зору під час сприймання та аналізу творів образотворчого мистецтва, шляхи їх уникнення та подолання.

Ключові слова: сприймання, твори образотворчого мистецтва, порушення зору, корекція.

В статтє освещаются сложности, с которыми сталкиваются ученики с нарушениями зрения во время восприятия и анализа произведений изобразительного искусства, а также пути их избежания и преодоления.

Ключевые слова: восприятие, произведения изобразительного искусства, нарушения зрения, коррекция.

In the article described difficulties, which arise up in students with violations of sight during reception and analysis of works of fine art, ways of their avoidance and overcoming, light up in article.

Key words: perception, works of fine art, violation of sight, correction.

Вивчення образотворчого мистецтва сприяє розвитку почуття гармонії та естетичного смаку і формуванню особистісно-ціннісної оцінки світу, вмінь висловлювати власні почуття та думки засобами образотворчості та розумінню художньо-образних творів, розвитку творчих здібностей, нестандартного мислення. Більше того, мистецтво, яке є універсальним способом мислення, здатне формувати свідомість, підсвідомість, інтелектуальну, емоційно-почуттєву та вольову сфери, моральне й фізичне здоров'я людини.

Згідно з Концепцією та Комплексною програмою художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи визначення мети художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи набуває нового гуманістичного звучання: у процесі сприймання творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва і практичної художньої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та естетичні здібності, художньо-образне мислення, стимулювати творчий потенціал особистості, виконувати потребу в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні. Першочергову роль у цих процесах відіграє сприймання та інтерпретація мистецьких творів на уроках образотворчого (візуального) мистецтва як у початковій, так і в основній школі, що формує в учня образне й узагальнене сприйняття світу, усвідомлення власного місця в ньому, розширює кругозір, збагачує словниковий запас, розвиває комунікативні здібності. [5]

Незважаючи на труднощі опанування основами знань з образотворчого мистецтва учнями з порушеннями зору, воно має значний корекційний потенціал, коригуючи розвиток учнів, допомагає засвоювати базові поняття графічної культури, просторового орієнтування, сприяє вихованню художнього світосприйняття, творчому зростанню особистості. Головним завданням вчителя у спеціальній школі є створення умов для засвоєння нових знань та умінь, розвитку та саморозвитку творчих задатків учнів.

Це можливо за умови оптимізації процесів сприймання учнями з порушеннями зору творів образотворчого мистецтва. Для них необхідне спеціальне педагогічне керівництво процесами сприймання в різноманітних формах організації уроків та позакласних занять, з використанням дидактичних методів і прийомів, спрямованих на розвиток творчої самостійності учнів у роботі з творами мистецтва.

У дітей з порушеннями зору в початкових класах засвоєння основних категорій та понять з образотворчого мистецтва ускладнене особливостями їх зорового сприймання й тому відбувається повільніше. Для підготовчого – 4 класів розроблено спеціальну програму корекційного спрямування, за якою більше часу відведено на формування навичок аналітико-синтетичного сприймання, нових уявлень, реалістичних образів предметів оточуючого світу, малювання з натури, реалістичне відтворення, об'єктів та предметів, опанування навичок технічного характеру.

До 5-го класу учні набувають теоретичних та практичних знань та навичок, що дозволяють їм сприймати і передавати на малюнку предмети та явища, й дозволяють у 5-7 класах опанувати в більшій мірі художньо-мистецьку ніж технічну сторону образотворчості. Однак досить часто в учнів з порушеннями зору виникають труднощі розуміння художніх образів відтворених у творах мистецтва.

Ускладнення творів образотворчого мистецтва, які вивчаються в 5-7 класах загальноосвітньої школи, потребує їх суттєвої адаптації у спеціальній школі. Підручники з образотворчого мистецтва, які не завжди є в достатній кількості й у масовій школі, фактично неможливо використовувати у роботі зі слабзорими учнями без їх попередньої адаптації до особливостей візуального сприймання. Так, розглянувши підручник для 6-го класу (автор Е.В. Бєлкіна), пропонуємо наступну адаптацію стосовно використаних у ньому ілюстрацій. [1; 2] Даний підручник насичений дрібними зображеннями, які для оптимізації візуального сприймання необхідно збільшувати, змінювати їх контрастність, в деяких додавати оконтурювання, вюкремлювати дрібні деталі, розбивати на частини. Це викликає необхідність збільшувати формат підручника, чи взагалі знімати деякі зображення, чересноючи їх розгляд в режим позаурочної діяльності (розгляд слайдів, відеофрагментів, використання спеціальних комп'ютерних програм, екскурсій в музеї).

Корекційне спрямування уроків образотворчого мистецтва в 5-7 класах має забезпечувати збагачення емоційно-перцептивного досвіду, розвиток асоціативно-образного мислення. Корекційній меті сприятиме створення навчальних ситуацій, що стимулюють процеси емоційного сприймання явищ мистецтва, дійсності та їх осмислення; розуміння змісту і форми художнього образу відтвореного у творі у процесі емоційно-чуттєвого сприймання. Цілеспрямованість роботи полягає у виборі специфічних завдань, методів, прийомів, розподілі навчального матеріалу за роками навчання, скерування на вирішення нагальних проблем у засвоєнні матеріалу індивідуально кожного учня.

Вимоги до навчальних досягнень учнів в галузі образотворчого мистецтва базуються на завданнях окреслених у загальноосвітній програмі. Так у розділі «Сприймання» виділено два взаємопов'язаних види діяльності:

1. Естетичне сприймання дійсності та її художнє освоєння: формування вміння бачити, емоційного відлугу, естетичних якостей різноманітних явищ і об'єктів діяльності: природи і вяринного світу, міст і сіл, будинків і кварталів, зовнішнього вигляду людини.

2. Сприймання мистецтва. Передбачає формування навичок сприймання й оцінки художнього образу у творах образотворчого мистецтва. Як розділ роботи сприймання здійснюється на матеріалі шедеврів світового образотворчого мистецтва, творів сучасних авторів, як українських, так і зарубіжних, і вирішує три основні завдання:

1) формування уявлення про особливості образної мови різних видів образотворчого мистецтва, розуміння ролі виражальних засобів у створенні художнього образу (певного стану, настрою, характеру тощо) твору мистецтва;

2) розвиток уміння виразити своє ставлення та емоційне переживання щодо твору, який аналізується;

а) у формі словесного відлугу на рівні емоційно-естетичної оцінки, художнього аналізу (порівняння, зіставлення, виявлення загальних рис тощо), розгорнутої художньої оновілі, що передає естетичні погляди, смаки, ідеали учнів;

б) у формі «графічної мови», тобто передавання враження про твір за допомогою зображення (миттєво виконані начерки і замальовки з пам'яті);

в) можливо – в інших формах художньої творчості (музика, театр, художня фотографія, анімація тощо);

3) формування знань та уявлень про мистецтво і художників, специфіку їхньої праці. Засвоєння спеціальних художніх термінів. [5]

Таким чином, об'єктами перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів з мистецтва мають стати здатність інтерпретувати художньо-образний зміст творів, висловлювати власне емоційно-естетичне ставлення до них, використовуючи основні художньо-естетичні поняття та терміни, а також застосовувати отримані знання і досвід у художньо-творчій діяльності. Відповідно всі зусилля корекційної роботи мають бути спрямовані на подолання труднощів, які перешкоджають формуванню цих умінь у дітей з порушеннями зору.

Головним чином труднощі опанування основами образотворчого мистецтва виникають через складність зорово-просторового аналізу слабзорими учнями, їх невміння користуватися прийомами аналітико-синтетичного сприймання, епостереження, збідненість уявлень про предмети та явища, вислідок неможливості чи неадекватності сприймання основних категорій образотворчого мистецтва (загального просторового розташування предметів, кольору, закономірностей перспективи, конструкції, пропорційності, сприймання об'ємного зображення у фронтальній та кутовій перспективі).

В процесі сприймання І.М. Сеченов виділив два типи реакцій: миттєве охоплення та детальне розглядання. Для глибокого і повного розуміння сприймаючого особливо важлива друга. Однак, зважаючи на специфічність образотворчого мистецтва важлива й реакція миттєвого охоплення, що дозволяє за умов нормального зору виділити найважливіше, суттєве, загальну композицію твору, його характер, а на їх основі формується розуміння художніх образів. В учнів з порушеннями зору реакції охоплення уповільнена, що не дозволяє формуванню у них адекватного образу під час першого знайомства з твором. [3]

Для розвитку реакції охоплення та зорової пам'яті доцільно проводити спеціальні тренувальні вправи в таких видах роботи як малювання з натури, малювання по пам'яті і малювання по аналогії. В свою чергу у кожному з цих видів роботи можна виділити наступні завдання різного методологічного змісту: малювання предметів, побачених раніше; малювання предмета побаченого і проаналізованого на даному уроці; малювання предмета побаченого, проаналізованого і намальованого на минулому уроці. Малюнки виконуються на окремих аркушах, збираються і відразу аналізуються. Під час аналізу обов'язковий показ того предмету який діти малювали, що допомагає їм краще зрозуміти помилки власного відтворення.[3]

У дітей з порушеннями зору виникають труднощі під час сприймання віддалених, зменшених зображень об'єктів в яких вони не в змозі побачити, диференціювати особливості конструкції та кольору, світлотіні. Для подолання яких процес сприймання потребує спеціальної організації та контролю з боку вчителя. Зображення, яке сприймається, необхідно максимально наблизити, дати репродукцію кожному учню окремо, якщо воно досить велике, з кількома планами, розділити його на частини, окремо розглядати й аналізувати кожну з них, використовуючи оптичні засоби корекції, широкоформатні лупи з підвіскою та ін. За необхідності контрастним кольором можна провести додаткові лінії, які допоможуть визначити характер форми зображеного предмета, особливостей його пропорцій, форми, просторового композиційного розташування.

Для полегшення сприймання і аналізу творів мистецтва на яких відтворені декілька складних об'єктів, зокрема натюрмортів, доцільно лід час першого ознайомлення оконтурювати окремі об'єкти допоміжними лініями, картонною рамкою, виділяючи їх таким чином з маси інших; використання так званих пересувних шпир – білих (не яскравих, срівального відтінку, без глянцевого блиску) чи кольорових рамок з картону. Використання кольорових рамок (не яскравого кольору) можливе у відповідності до загальної кольорової гамми твору, тільки у тому випадку якщо вони не відволікатимуть від головного сюжету твору.

Це, зрозуміло, забирас більше часу й тому на одному уроці не можливо охопити все передбачене програмою загальноосвітньої школи, що потребує перенесення частини матеріалу, який вивчається, для розгляду на корекційних уроках, в позаурочній та позакласній діяльності.

Активізації сприймання, вдосконаленню аналізу зображень, виділенню в них суттєвого сиріас використання такого дидактичного прийому роботи як короткочасний розгляд зображень з наступними спробами його відтворення, аналізуваням помилко чи пошуком ідентичного зображення. (відмінності у зображеннях можуть бути незначними кольорове вирішення, композиційне розташування, додаткові деталі чи об'єкти).

Прийом порівняння репродукцій картин, декоративно-прикладного мистецтва і скульптури, встановлення істотних ознак за подібністю та відмінністю активізує вміння застосовувати минулий перцептивний досвід та знання й тим особливо цінний у роботі з дітьми з порушеннями зору. Пропонуючи учню зрозуміти суть і зміст зображення, вчитель звертас його увагу на розміщення предметів і об'єктів, на колір, композиційне вирішення. Аналіз зображувальних засобів здійснюється шляхом порівняння різних таблиць, які зображають один і той же предмет, об'єкт чи сюжет. Можна порівнювати за кольором, формою, за контрастом темного і світлого. Іншого змісту прийом порівняння набуває під час естетичного оцінювання твору, у дітей формуються власне ставлення до картини, зацікавленість твором.

Застосування прийому порівняння відбувається поетапно. Спочатку для порівняння надають дві картини різних художників одного жанру, потім картини одного художника, але різні за своїм колористичним рішенням. Для порівняння можна давати картини різних художників, але однієї тематики.

Можна виділити такі основні прийоми роботи з розвитку спостережливості та зорової пам'яті під час сприймання твору: з'ясування узагальнених уявлень про твір, художній образ, задум; колективне обговорення твору, виявлення помилок сприймання, їх аналіз; повторний розгляд твору.

І. Дмитрієва пропонує аналіз творів образотворчого мистецтва проводити за такими категоріями: 1) твір живопису як об'єкт пізнання (ідеї твору, особливостей, жанр, колір, виражальна функція); діяльність художника (задум, його розробка, вибір об'єктів, практичні і); 2) формальна організація твору живопису (виділення сюжетно-композиційного центру, вибір формату, визначення персонажів картини, передача просторового відношення); 3) твір як результат діяльності художника. [4]

В 5-7 класах на уроках образотворчого мистецтва, продовжуючи формувати у дітей уявлення про реальні образи об'єктів оточуючого світу, більше уваги слід приділяти

розвитку абстрактних уявлень, асоціативно-образного мислення, переходу до чуттєвого світлобачення, розвитку емоційної чутливості, розширення художніх уявлень через осмислення й оцінку конструктивного та смислового компонентів творів образотворчого мистецтва. Одним з важливих напрямів роботи має стати посилення мотивації пізнавальної діяльності, поглиблення свідомості засвоєння нових знань і формування пізнавальних умінь в галузі образотворчого мистецтва, розвиток емоційно-особистісного ставлення учнів до творів образотворчого мистецтва; які вивчаються, поглиблення особистісної мотивації та розвитку самостійності через розвиток пізнавальних інтересів, через цілісне і осмислене сприймання художнього образу як єдності виразальних засобів і задуму автора, вміння висловлювати власне емоційно-особистісне ставлення; узагальнення усвідомленого образу у процесі колективного обговорення творів мистецтва.

Накопичення зорового досвіду у дітей з порушеннями зору здійснюється повільно, тому у них значно пізніше виникає сюжетне малювання й виникають труднощі у розумінні сюжету зображень, подоланню яких сприятиме повторюваність тем у різних видах занять, конкретизація зорового образу, уточнення деталей, закріплення вивченого через виконання колективних чи індивідуальних творчих робіт.

Уроки ознайомлення учнів з портретним живописом будуться дещо по-іншому як за структурою, так і за методами їх проведення, що зумовлено особливістю портретного жанру. Складність сприймання портрета полягає в самій суті цього виду мистецтва, художник розкриває перед глядачем образ людини, показуючи її внутрішній світ, висловлюючи свої думки, через сприймання яких учням необхідно самостійно зрозуміти внутрішній світ людини, зображеної на портреті, погодитись чи не погодитись з художником, висловити власну емоційну оцінку цього образу.

Для повноцінного сприймання портрету, усвідомлення його художнього задуму, внутрішнього світу зображеної людини дуже важливе розуміння експресії обличчя, мімічно-жестових проявів, яке у слабозорих учнів часто порушене й неадекватне.

В портретному живописі велике значення має і розмір полотна, великоформатні зображення людей в повній зріст досить складні для сприймання учнями з порушеннями зору. Однак за умов оптимізації процесу сприймання, ознайомлення з портретним живописом виявляє у дітей найбільшій емоційний відгук та зацікавленість у розумінні настрою, внутрішнього світу зображених людей.

Для закріплення у дітей отриманих емоційних вражень від вивчених творів мистецтва, час від часу потрібно повертатися до їх розгляду, щоб викликати нові асоціації і стимулювати їх повторне виникнення. Цю роботу слід проводити у вільний від уроків час у різних формах: в дидактичних іграх і розгадках, через перегляд слайдів, читання літературних

творів, слухання музики, під час екскурсій на художні виставки, у музеї, в індивідуальній роботі, з диференційованими підгрупами дітей, конкурсах на кращу розповідь за картиною, висторогах про картини і художників. Доцільність таких заходів в позаурочній та позакласній діяльності полягає не лише в узагальненні засвоєних знань та демонстрації знаньок сприймання та аналізу твору, на них з'ясовуються особливості кожного жанру, якби виразності використані художником, що дозволить учням в подальшому легко аналізувати витвори мистецтва з точки зору їх змісту, художньої та естетичної цінності, висловлювати емоційне ставлення.

Для здійснення повноцінного сприймання творів образотворчого мистецтва необхідна цюстаття кількість наочності для фронтальної демонстрації та найважливіше, для індивідуального розгляду відповідно до зорових можливостей кожного учня, збільшені фрагменти творів, які вивчаються, а також технічні засоби демонстрації та оптичні засоби корекції. Це полегшить сприймання твору, сприятиме розумінню його ідеї творчого задуму автора, розумінню художніх образів. Необхідне використання кіно-, відео- фрагментів, цшпроектора для показу слайдів. Для слабозорі дитини розгляд картин через відео пристрої дає значно більше ніж екскурсій до музею, де часто неможливо максимально наблизити гнир до дитини.

Оптимізація процесів сприймання творів мистецтва, адаптація репродукції до зорових можливостей учнів з порушеннями зору допомагає їм осягнути, недоступний до того, прекрасний світ образотворчого мистецтва, зрозуміти його тонкощі, красу та велич, гармонійність; формувє відчуття прекрасного, неспоживацьке ставлення до навколишнього світу, стимулює пошук краси у буденності та прагнення дитини до її перетворення, творчої самореалізації, пошуку шляхів творчого самовираження, розкриття внутрішнього світу засобами мистецтва, допоможе підлітку зорієнтуватися у подєкуди складних і болючих пошуках самого себе та свого місця в суспільстві та світі.

Література

1. *Бєлкіна Е. В.* Образотворче мистецтво: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. шк. / Е. В. Бєлкіна, А. А. Полінух, Л. В. Фесенко. — К.: Промінь, 2005. — 207 с. іл.
2. *Бєлкіна Е., Марчук Ж.* Образотворче мистецтво. 6 клас. Посібник для вчителя. / Е. В. Бєлкіна, Ж. С. Марчук. — Тернопіль: Богдан, 2006. — 40 с.
3. *Бєльєр В. А.* Уроки образотвального искусства в школе слабовидящих детей (методические рекомендации). — М., 1980. — 50 с.
2. *Дмитрієва І.* Методика роботи з творами образотворчого мистецтва у 5-6 класах допоміжної школи // Дефектологія. — 2005. — №2. — С. 5-8.
3. Образотворче мистецтво 5-7 класи // 5-11 класи. Художньо-естетичний цикл. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: МОН, 2005. — С. 60-121.